

pieriaus lapo, tebūna skirtos TAU! Tegul atstoja jos amžinai nevystančius, baltus akacijų žiedus! — — —

Antanas Jundilas — „Naras“ buvo Geležinio Vilko rinktinės skyrininkas. Žuvo Garančiškėje, pamiškės kaimelyje, šiapus Jiesios. Jį apsupo vieną valstiečių Deltuvų sodyboje 1949 metų kovo mėnesį.

Apylinkėse, talkinami vietinio išdaviko, siautėjo enkavedistai ir sribai.

Negandas Antanas paprastai pralaukdavo bunkeriu-kyje, kurį išsikasė palaukėje. Čia jį lankė seserys, atnešdamos maisto ir naujienų. Išbaidyta iš visur kaip paukštė, bunkeriu-kyje pas brolių pasislėpdavo jauniausioji sesutė Izabelė.

Apšilti „Naras“ nueidavo į Deltuvų sodybą. Senoji Deltuvienė jį mylėjo, Antanuku vadino. Už linksma, paslaugų būdą, dėmesį vyresniam žmogui. Ir ji augino sūnų tokiu pačiu vardu.

Vėliau Deltuvienė pasakojo, kad tą lemtingą dieną jie su „Naru“ ramiai šnekučiavosi seklyčioje. Atsikvošėjo, pamatę pilną kiemą enkavedistų ir sribų. Namas buvo apsuptas tankiu kareivių žiedu.

— Pasiduok, bandite! Zdavajsia, svolač! — jam siulė išlikti gyvam.

„Naras“ negaišo laiko. Sovinių turėjo apsčiai. Gynėsi. Atsišaudė net dvi su puse valandos. Pabaigoje apglėbė drebančią ir pergąsdintą Deltuvienę. Ji prisimena:

— Pabučiavo jis man ranką. Ačiū pasakė. Kad nenukentėčiau liepė išeit pas anuos, į kiemą, ir palaukt, kol viskas baigsis...

Moteris išėjo. Greitai išgirdo viduje vienišo šūvio garsą. Įpuolę į namo vidų, priešai kulų serijomis išvarpė bejausmį jaunuolio kūną. Tempė už kojų džiūgaudami, kiek daug kraujo bėga...

Didvyrio kūną okupantai išsivežė. Daina „mergaite, papuoški mano kapą“ nutilo, įgavo tiesioginę prasmę.

Liko nutildytos dainos prašymas, kurio nepamiršo seserys. Nepamirš ir visų būsimų kartų lietuvaiteš. Nes kovotojai, žuvę už jų laisvę, amžinai jauni: jie visada bus jų bendraamžiai...

Nemarios Didvyrių dvasios plevena virš mūsų galvų. Ar jaučiate? — — —

Į Lietuvos partizanų žuvimo vietas šiandien plaukia žmonių minios tarsi maldininkų procesijos — su tautinėmis vėliavomis ir gėlėmis iš sesių darželių ir Tėviškės laukų.

Gėlių kalnai. Miško altoriai. Gėlių pilnos duobės miške. Ar tai be žodžių neparodo tikrosios Tautos meilės savo geriausiems Vaikams?!

Mes nežinome JŲ kapų. JŲ kapas — visa LIETUVA.

PASAULI,— suprask, kodėl lietuvis begaliniai myli savo Tėvynę! Mes lenkiamės kiekvienai savo žemės saujai, nes joje — mūsų žuvusių brolių, tėvų ir protėvių dulkės.

Šventa mūsų žemė — prie šventų upių, aplaistyta šventu krauju. Kryžių kryžiais nusėta — MŪSŲ LIETUVA.

*Ginsimės lig vieno — kaip Pilėnai gynės,
Paskutinį šūvį — tau, širdie, skiriu!..*

ZMOGUS IŠ LEGENDOS

Mes — trapūs šio pasaulio žmonės, o vaikštom amžina savo Tėviškės žeme. Toks jausmas apima, kai eini siaurais takeliais ar plačiais vieškeliais, žinodamas, kad juos šimtus metų mynė tavo protėvių kojos, kai kasdien regima būtis prasilenkia su neatpažintu didvyriškumu. Tuo paprastu, lietuvišku, neužkeltu ant svetimų pjedestalų ir todėl mums — šventu!

Ramiai vaikšto šalia pilkieji mūsų didvyriai šviesiomis akimis — taurūs, garbingi, neišdavę ir neparsidavę.

Dažnai matau aukštą, liekną, jaunatviškos eisenos vyriškį. Ilgai nežinojau, kad jis — žmogus iš legendos.

Tai „Zvainys“, minimas Juozo Daumanto — Lukšos

knygoje „Partizanai“ (230 psl.) „Zvejas“ — iš Geležinio Vilko rinktinės. Kulkosvaidininkas iš „Paparčio“ būrio.

O dabar — Povilas Buzas iš Birštono miestelio. Tylių pušų pavėsy, netoli kapinaičių, stovi jo paties rankomis sumūrytas baltaplytis namelis. Iš paveiklo nuo sienos žvelgia Kristus, sėdintis Alyvų darželyje. Nenusakomą šviesą, ramybę ir palaimą skleidžia paveikslas ir jo aplinka, bylojanti apie savęs paaukojimą kitiems. Dievas pasiaukoją pasauliui, žmogus — Tautai.

Povilo žmona Onutė vaišina medum ir vėsia beržų su-la. Paskui vykstame į Bačkininkų kaimą, — jis netoli, gal kokie šeši kilometrai nuo Pakuonio. Iš tolumoje dunksančių vienkiemų priartėja nedidelė sodyba. Joje 1919 metais gimė ir augo Povilas, — kartu su dar trimis broliais ir šešiom sesėm. Tokiai gausiai šeimai 20 ha ūkis nebuvo per didelis. Juolab, kad jų neaplenkė abiejų karų ryšk-tės: sudegė ir per pirmąjį, ir per antrąjį pasaulinį gaisrą.

Povilas, išvengęs tarnybos vokiečių armijoje, netroško vergauti ir raudoniesiems. 1946-aisiais, per pačius Naujus Metus, jis stojo į miško brolių gretas. „Paparčio“ ir „De-šinio“ vadovaujamas trisdešimties vyrų būrys veikė Pa-jiesio apylinkėse. „Paparčio“ brolis „Speigas“, palaikęs ryšį su sribais, kurį laiką teikė būriui vertingų žinių. Vis dėlto Povilas — „Zvejas“ partizanavo mažiau nei metus, iki arešto 1946 metų pabaigoje.

— Įsiminė pirmasis mūšis — Cepeliškių kaime, netoli Gražučių. Mus užklupo buvusių Lietuvos lakūnų Rimų ūkyje. Tuomet aplinkiniuose miškuose ir kaimuose siautėjo ne tik sausio pūgos, bet ir enkavedistų „ablavai“. Kai so-dybą apsupo iš trijų pusių, traukėmės Ilgojo miško gilumon, — buvusio „Zvejo“ kalba lėta kaip Nemuno tėkmė, — suklypusį „Berželį“ iškart nušovė. Mes septyniese nusprendėm prasiveržti į Šiauliškius. Rusų pilna, kaip amaro. Matom: vien kojos bėga į mus. O man galvoti nēr kada: atsisuku bėgdamas ir traukiu per tas kojas iš kul-kosvaidžio. Bėgu, vėl atsisuku, vėl — traukiu. Trūksta oro. Zalia akyse. Kad nors gurkšnį vandens! O kulkosvaidis geras buvo: sunkusis, vokiškas. Taigi, toks pirmasis „krikštas“. Žygiavom tuomet miškais apie dešimtį kilo-

metrų, kol su „Pipiru“ ir kitais vyrais pasiekėm bunkerį Prienų šile, netoli Šiauliškių.

Povilas pasakoja, koks sunkus žiemą buvo gyvenimas miškų bunkeriuose. Kartą atsigauti jis paršliaužė į namus. Kelias dienas pratūnojo šiauduose. O ką toliau daryti? Miške — žūsi, namuose liksi — šeimai nelaimę užtrauksi. Siūloma amnestija jis netikėjo.

— Nuėjau į Pakumprį pas Juočius pasitarti. Pažino-jau jų Kaziuką. Mokytojo Stravinsko auklėtinis, „Ziburio“ gimnazistas, jis išėjo į mišką iš paskutinės gimnazijos klasės, pasivadinęs „Sato“ slapyvardžiu. Aptarėme viską, ir vėl aš — į mišką. Jo sesuo Marijona Juočytė turėjo rusų pasitikėjimą — buvo dalyvavusi valstiečių sukilime Smetonos laikais. Brolis Kaziukas žuvo bunkeryje, valy-damas ginklą. Sesuo jį užkasė kluone.

1946 metų pavasarį gyvenimas miškuose palengvėjo, bet okupantų kariuomenė ištiesai košė miškus. Tik kariuo-menė, — sribai tada dar mažiau reikėsi šiuose kraštuose.

Antras stambus jų būrio mūšis su reguliaria rusų ar-mija įvyko 1946 metų birželyje Ilgojo miške, Pakumprio, Išlaužo ir Veiverių trikampyje. Povilas pasakoja:

— Jundilas Antanas — „Naras“, geras virėjas, baigė pietus virti. „Ak, gaila, vyručiai, — sako, — jau jūs jų ne-valgysit, bet ir rusams nepaliksiu!“ — suvertė viską į ug-nį. Tuomet mūsų buvo šešiolika vyrų, o rusų keli šimtai. Vėl aš draugavau su kulkosvaidžiu. Dabar jau šalčiau: pasidalinom į dvi grupes ir prasimušėm pro apsuptį. Me-džiai — tankūs, nieko per juos nesimato, tik priešų padai kilnojasi, tai kertam — per padus! Ten žuvo trys partiza-nai: „Šimtinis“, „Zuikis“ ir dar vienas, užklydęs iš kito būrio. Kiek rusų krito, neskaičiavom. Pasitraukėm tada netoli — už kokių trijų kilometrų, į medžių jaunuolyną. Sulindom į du bunkerius. Kareiviai ieškojo, visus krū-mus išnaršė. Laimė — nerado, matyt, nebuvo įskundėjų.

Povilas prisimena miško brolių karinius apmokymus: susitikimus su Juozu Lukša, kunigu Justinu Lelešium, ku-ris miške, prie paruošto altorėlio laikydavo mišias, klau-sydavo išpažinčių — buvo tikras dvasios stiprintojas.

Prie partizanų stengdavosi prisiplakti įvairaus plauko perėjūnai, kartais ir vagys. Būdavo įterpiami net specialūs kenkėjai — provokatoriai ir šnipai.

— Nekęsdavom tokių, kurie kilnią tautos išlaisvinimo misiją išmainydavo į kerštą ar asmeninių sąskaitų suvedinėjimą. Teko sunaikinti veikusių partizanų vardu vagį ir jo žmoną. Šią nemalonią procedūrą atliko „Speigas“.

Ziemą išgyventi būdavo sunkiausia. Artėjantiems šalčiams būrys ruošdavosi iš anksto. Pasiskirstydavo po ke-turis vyrus, numatydamo bunkerius.

Patį partizanavimo pradžia. Sunki ji buvo: vargai su maistu, drabužiais. Bunkeriuose, persekiojami, žeme pasiklodavo ir žeme užsiklodavo. Nėbuvo galimybių gydyt sužeistuosius.

Laisvės Kovų Sąjūdžio materialinė bazė ilgus metus buvo Lietuvos kaimas. Ištvėringi kaimo žmonės, karų nualinti, bolševikinių pyliavų spaudžiami, nebodami žiaurių rusų kalėjimų ir Sibiro tremties, krikščioniškai dalinosi su partizanais paskutiniu kąsniu. Dar daugiau: padėti saviems partizanams buvo ne tik sąžinės, bet ir garbės reikalas. Negandų nusiaubtas, skurdžias sodybas partizanai dažnai aplenkdamo, o jų šeimnininkai, pajutę nuoskaudą, iš paskos siųsdavo kuklius lauknešėlius: — „Paramą Tėvynės gelbėtojams.“ Laisvės kovotojai ir visi Lietuvos gyventojai buvo to paties medžio šaknys ir šakos, Lietuvos vaikai. Prieš raudonąjį marą kovojo visa Tauta.

Pirmąją žiemą Povilo būrio partizanai praleido Gražučiuose ir Mogiškėje. Tačiau toliau čia pasilikti buvo pavojinga — pernelyg dažnai tokiuose vienkiesiuose ėmė lankytis bendraminčiais besidedantys ir neaišku iš kur atsibastantys piliečiai: tai iš miesto atvyksta „gražuolė panelė“, kurią domina mezgimo raštai, tai kažkoks aktyvus visų panelių „gerbėjas“ ieško ko nepametęs ir karštą patriotą vaidina.

Antrąją žiemą Povilo kovotojų grupė ruošėsi praleisti bunkeryje, įrengtame Garančiškės miške, netoli Barauskinės kaimo. Čia jų tykojo nelaimė.

Apie šių vietų tragedijas šiandien byloja net dvi kop-

lytėlės buvusių pamiškės sodybų vietose. Ir paties Povilo neseniai pastatytas kryžius miško gilumoje, prie seno ąžuolo šaknų, virš duobės, kur kadaise buvo jų paskutinis bunkeris.

Lietuvos krikščioniški paminklai kalba be žodžių — skausmingai ir aiškiai.

Pirmoji koplytėlė, įkelta į rudenėjantį klevą, apgaubta rūtų vainikais ir skęsta žieduose. Joje užrašas: „NARAS“, žuvęs 1949 m. Tai tas pats linksmasis virėjas Antanas Jundilas, nepasidavęs gyvas, kai buvo apsuptas čia stovėjusioje Deltuvų sodyboje. (Apie tai plačiau rašyta kitose apybraižoje.) Sodybos vietoje — tuščias laukas: nyki, kupstėta, žalia lyguma.

Kitoje sodybvietėje, po medžiu, — vėl koplytėlė — liūdna, apleista. Sodybos kontūrai dar aiškūs. Išlikęs kadaise buvęs gražus sodas ir kresnas, pusiau apdegęs medis, ant kurio, kaip pasakoja žmonės, buvęs pakartas išdėvintas eigulys Kačkus.

Zvaliai vedami Povilo Buzo, brendame užžėlusiais miško brūzgynais, ieškodami kadų kadais susprogdinto bunkerio vietos. Jam neramu. „Negaliu, — sako, — širdį skauda.“ Akyse sužvilga ašaros. Mums iki jų irgi netoli...

Kokie klampūs, dilgėli miškai, supantys Kazlų Rūdą ir Veiverius! Dabar jau neįžiūrimi buvę Lietuvos partizanų takai. Brendame ir brendame, rodos, galo nebus. Arklio sveikatą reikia turėti. Kiek nubridome? Gal penkis, gal septynis kilometrus, kol suradome didelį ąžuolų. Bet... ne tą! Anot Povilo, ten turėtų būti ąžuolų ąžuolas! O pastarąjį pavyko rasti ne visiems šio „žygio“ dalyviams, po keletos dienų.

Ir štai, pagaliau, bunkeris! Teisingiau pasakius, dabar — tai didelė, apie devynių kvadratinių metrų duobė, kupina gėlių. Žmonės nepamiršta: ten, kur žuvo „Linus“ — Albinas Slavinskas, „Žaibas“ — Antanas Markauskas ir buvęs Lietuvos armijos karininkas Juozas Liuiza — „Kalnas“ — plazda trispalvės, dega žvakės. Iš gėlių sudėlioti Gedimino stulpai, gyvų gėlių Trispalvė... Povilo pastatytas kryžius apjuostas rūtom ir ąžuolo lapų vainikų girliandomis. Tauta savo meilės neslepia!

Kelelį į bunkerį anuomet enkavedistai rado lengviau, negu žmonių minia, dalyvaujanti šventinant naują Tautos relikviją. Tąsyk apdairus išdavikas, sako, buvo gražiai patašęs pakeliui augančias jaunas eglaites — kelią pažymėjo tarsi bėgimo krosui. Niekšybės ir Laisvės lenktynėse, — kad laimėtų pirmoji...

Nelaimėjo! Pergalė buvo laikina — Tautos sūnų kraujo ir gyvybių kaina Laisvės želmuo prasikala ir pro mirties uždangą!

...Ką tąsyk jautėte, JOS, vyrai, tame bunkeryje, gyvi atšvėsdami savo šermenis? — — —

Stovi gyvas išlikęs žmogus, Povilas Buzas — „Žvejas“. Stovi prie buvusios savojo kapo duobės ir pasakoja. Byloja mums ir istorijai:

— Užklupo ryte. Girdim, daužo žemę: dun-dun-dun, — tiksliai nurodyta kryptim. Kareivių alasas. Ieško dangčio. Atsarginio išėjimo nėra. Buvome aptarę, ką reikia tokiu atveju daryti... Patiems... Save... Taigi, gyvi nepasiduosim. Prieš mirtį reikia pasimelsti. Uždegėm žvakę, sukalbėjom šv. Marijos litaniją, sunaikinom dokumentus, kad niekam nepakenktų. „Linas“ dar pajuokavo: „Reikia medų suvalgyti. Negi rusams paliksi?“ Žvakės liepsnelė ėmė gesti: bunkeryje trūko deguonies. Okupantai, atsivedę iš kaimo vietinį gyventoją, liepė jam atidengt bunkerio dangtį. Paleidom į viršų seriją šūvių — kažkas sudejavo, nutilo. Vėl ėmė lupti dangtį. „Zaibas“ nusviro į kampą — dėl oro trūkumo neteko sąmonės. Persižegnojome, atsiveikinome. Kažkas nukreipė ginklą į „Zaibą“, kuris pats jau negalėjo nusižudyti. Paskui prie smilkinių pakėlėme — kas pistoletus, kas — granatas...

Jo ginklas neveikė. O gal tik sužeidė? Povilas atsigavo lavonų krūvoje. Bėgo. Surištas išsilaisvino. Vėl bandė bėgti. Nesėkmingai. Tardė Veiveriuose. Marijampolėje, įnirtingai mušė leitenantas rusas ir ypač buvęs partizanas, parsidavėlis slapyvardžiu „Mėnulis“.

Nenorėdamas pakenkti broliams ir seserims, Povilas pasakė išgalvotą pavardę — Janulionis. Jį nuteisė dešimčiai metų kalėjimo ir penkeriems tremties. Iškentėjo visą komunistinių lagerių siaubą, dirbo vergišką darbą Šiau-

rėje — geležinkelio statyboje, anglių kasyklose, lentpjūvėse.

Grižęs Lietuvon sukūrė šeimą, pasistatė namelį. Užaugo du sūnūs. Gyvenimas nesibaigė. Žmogaus, pasišventusio laisvės idealams, kova tęsėsi kitokiomis formomis.

Antroji legendos dalis — knygnešystė. Zodis, kurio nėra tarptautinių žodžių žodyne. Jis, turbūt, tik lietuvių tautai būdingas. Carų laikais, po baudžiovos panaikinimo, lietuvių spaudos draudimas truko keturis dešimtmečius. Gi bolševikmetis uždėjo grandines laisvam lietuviškam žodžiui beveik penkiems dešimtmečiams. Mus norėjo paversti aklais vergais, išpažįstančiais vieną žmogdievį — Leniną ir vieną religiją — komunizmą. Į Pabaltijį tęsėsi jau ne kryžiuočių, o komunistų ordino ekspansija.

Reikėjo slaptos laisvos spaudos, jos darbininkų, platinotojų. Ir ėjo nauji Knygnešiai. Ėjo Lietuvos partizanas, likęs gyvas žmogus iš legendos — Povilas Buzas. Įsigijo elektrografinį kopijavimo aparatą. Prasidėjo naujo darbo įkarštis, atsivėrė nearti dirvonai, ant rankų iššoko pūslės. Tykojo nauji pavojai.

Prasidėjo kratos, tardymai, teismai, kalėjimai. Už ką — šį kartą? Už Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kroniką, už „Aušrą“, už „Rūpintojėlį“, „Lietuvių Archyvą“, už Universiteto leidinį „Alma Mater“. Už tokį baisų „priešvalstybinį“ veikalą kaip Z. Ivinskio „LIETUVOS ISTORIJA“. Tamsioje komunizmo naktį ateinančios Lietuvos kartos turėjo užaugti akli darbo įrankiai, klusnūs okupantų tarnai, nežinantys tikrosios tiesos ir savo Tautos istorijos. Kiekviena savo kūno ląstelių Povilas tai suvokė:

— Dievas paliko mane gyvą — ir bunkeriuose, ir lagerių pragaruose — ne tam, kad rankas susidėjęs žiūrėčiau, kaip Lietuva žūsta — dvasiškai, luošinant moralę, dorovę...

Jis vėl sėdėjo kalėjime. Iškentėjo, kantriai, santūriai, lietuviškai. Netgi sugeba pajuokauti:

— Viskas tai viskas, tik kažin kodėl tardytojas Markevičius taip piktai sudraskė man likimo brolio Antano

dovanotą atviruką? Jame buvo pavaizduoti angelas ir erelis, nešantis naguose kūdikį. Aš, rodos, nei angelas, nei kūdikis, nei erelis... Beje, dar ten buvo užrašas: „NEPALUŽKIM RAUDONŲ AUDROJ!“

Greičiausiai, dėl to, kad JIS — niekada ir nepalūžo. Žmogus — iš legendos.

3 dalis
